

Примаченко Віталій Федорович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
та кримінології факультету № 3
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЗАПОДІЯННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИМ ШКОДИ ПРИ ЗАТРИМАННІ ОСОБИ, ЯКА ВЧИНИЛА ЗЛОЧИН: НАПРЯМКИ ВДОСКОДАЛЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Діяльність поліції щодо забезпечення прав і свобод людини має певні особливості, зумовлені її повноваженнями. При цьому слід зазначити, що така діяльність має бути гуманною, неупередженою і мати чітку узгодженість із законодавством.

Чинний Кримінальний кодекс України (далі – КК України) закріплює у Розділі VIII Загальної частини систему обставин, що виключають злочинність діяння, яку складають: необхідна оборона (ст. 36), уявна оборона (ст. 37), затримання особи, що вчинила злочин (ст. 38), крайня необхідність (ст. 39), фізичний або психічний примус (ст. 40), виконання наказу або розпорядження (ст. 41), діяння, пов'язане з ризиком (ст. 42), виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 43).

Усі вказані обставини у тій чи іншій мірі можуть стосуватися діяльності поліції з виконання покладених на неї функцій. Проте, хотілося б розглянути питання, пов'язані саме із заподіянням шкоди при затриманні особи, яка вчинила злочин, оскільки вбачається, що ця обставина на сьогодні є найбільш проблемною при реалізації її поліцейськими, у зв'язку із наданим їм правом застосовувати поліцейські заходи примусу, а саме фізичний вплив, спеціальні засоби та вогнепальну зброю.

Основними міжнародними документами, які визначають головні принципи застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї поліцейськими, є Кодекс поведінки посадових осіб по підтриманню правопорядку, Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами по підтриманню правопорядку, а також Декларація про поліцію. Відповідні положення цих нормативно-правових актів увійшли у законодавчу базу України, яка регулює застосування вказаних заходів і знарядь до правопорушників.

В Україні для поліцейських підстави та межі заподіяння шкоди шляхом застосування вогнепальної зброї, спеціальних засобів, фізичного впливу, у тому числі й при затриманні осіб, які вчинили злочини, викладені в Законі України «Про Національну поліцію» від 02 липня 2015 року. Проте, вони не

узгоджені із чинним кримінальним законодавством України.

Як вірно зазначає В.І. Осадчий, наприклад, застосування вогнепальної зброї тягне чи може тягнути тяжкі або особливо тяжкі наслідки для людини. Значить і увага до правового регламентування умов і меж цієї діяльності має бути однаковою. Крім того, право на застосування вогнепальної зброї не завжди узгоджується з положеннями обставин, що виключають злочинність діяння. А це може призвести до порушення прав осіб, проти яких вогнепальна зброя застосовується [1, с. 227].

У результаті виникає певне непорозуміння, яким законодавством повинно бути регламентоване правове становище посадових осіб, що наділені окремими повноваженнями при затриманні, оскільки у спеціальних законах та інших правових документах регулювання заподіяння шкоди при затриманні осіб, які вчинили злочин, є відмінним від регулювання подібних дій кримінальним законодавством. Такий дуалізм нормативної основи правової оцінки вказаних дій вимагає обов'язкової наукової розробки.

У ст. 38 КК України прямо не вказано, що підстави затримання осіб, які вчинили злочин, стосуються будь-яких затримуючих суб'єктів, так само як і відсутня вказівка на необхідність диференціації їх прав і обов'язків. Цим певною мірою можна пояснити, що закони, статuti, положення та інші нормативні акти, які регулюють діяльність правоохоронних органів по підтриманню правопорядку та у боротьбі зі злочинністю, виявилися не адаптованими до кримінального законодавства, що регламентує заподіяння шкоди при затриманні злочинця. Відмінності між кримінальним законом і законодавством, що регулює діяльність правоохоронних органів, породжують і певні помилки у правозастосовній практиці.

Вбачається, що законодавство, яке регулює діяльність службових осіб по затриманню злочинців, у тому числі й порядок та підстави застосування фізичної сили, спеціальних засобів, вогнепальної зброї і заподіяння шкоди, пов'язаної з їх застосуванням, повинно визначатися кримінальним законом, оскільки в ч. 3 ст. 3 КК України встановлено, що злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки КК України.

Якщо правила застосування вказаних заходів і засобів не будуть ґрунтуватися на кримінальному законодавстві, а у випадках затримання осіб, які вчинили злочин, із заподіянням їм шкоди – на вимогах ст. 38 КК України, це призведе до визнання певного імунітету працівників правоохоронних органів у відношенні дії кримінального закону.

У зв'язку з невідповідністю норм адміністративного характеру, що регулюють діяльність правоохоронних органів, у тому числі й поліції, по затриманню осіб, які вчинили злочин, і ст. 38 КК України необхідно змінити законодавство таким чином, щоб адміністративні (спеціальні) юридичні акти не виходили за межі дії кримінального закону і не були підставою його розширеного тлумачення.

Відповідність норм спеціальних законів, що регламентують заподіяння шкоди при затриманні злочинців спеціально уповноваженими на це особами, положенням ст. 38 КК України та іншим статтям, що передбачають виключення злочинності діяння при певних обставинах, є, на наш погляд, більшою гарантією захисту працівника правоохоронного органу, ніж їх «автономне» існування. Це пояснюється тим, що заподіяння шкоди при затриманні злочинця, передбачене кримінальним законодавством, в певних випадках, має більш широкі межі, ніж це, наприклад, допускається Законом «Про Національну поліцію», і відповідальність за перевищення заходів затримання є значно меншою, ніж за перевищення влади і службових повноважень, особливо у разі застосування зброї.

На наш погляд, у Закон «Про Національну поліцію», а також і в інші закони, що регулюють діяльність правоохоронних органів, необхідно ввести додаткову норму, яка б певним чином впливала на правосвідомість правозастосовців і сприяла виправленню судово-слідчої та прокурорської практики щодо упередженого ставлення до дій працівників правоохоронних органів, особливо поліції, при заподіянні ними шкоди. Подібна пропозиція вже висловлювалася у вітчизняних наукових публікаціях, але стосувалася вона здебільшого необхідної оборони [2, с. 109]. Ми ж ведемо мову про комплекс усіх обставин, передбачених Розділом VIII Загальної частини КК України.

Виглядати пропонована норма, стосовно чинного Закону України «Про національну поліцію», може таким чином:

Стаття 46¹. Обставини, що виключають злочинність діяння поліцейського

На діяльність поліцейського повністю поширюються норми Кримінального кодексу України про необхідну оборону, уявну оборону, затримання особи, що вчинила злочин, крайню необхідність, фізичний або психічний примус, виконання наказу або розпорядження, діяння, пов'язане з ризиком, виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації.

1. Осадчий В. І. Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності : монографія / В. І. Осадчий. – К. : Атіка, 2004.

2. Самарський В. В. Проблеми реалізації співробітниками правоохоронних органів права на необхідну оборону / В. В. Самарський // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності : зб. наук. праць. – 2004. – № 2. – С. 100–110.